

A legelső magyarországi német nyelvű női folyóirat

V. BUSA MARGIT

Az a törekvés, hogy a magyarországi folyóiratszerkesztők és kiadók a női közönséget is bekapcsolják olvasóik táborába, először 1791-ben tűnik elénk. Ekkor a *Neuwiedi Ujságnak jövődöbeli Magyarázója*, ismertetve az 1792-ben meginduló folyóirata célkitűzéseit, miután már szólt az *Érdemes drága magyar Hazafiakhoz*, a hölgyekhez így írt: „Nemzetünk' Ékessége Ti Szép Magyar Amazonok! Tekintsetek kökén szemeitekkel el ezen tréfás Neuwidi újságnak magyarázójára, kegyes tekintetekkel eleveníttsetek annak igyekezeteit, a' ki ti néktek hódol, 's ti-néktek áldozza-fel minden boldogságát, mellet értetetek izzatt keserű veríttekjeiből remélnhet. Vegyétek hó harmat kezeitekben ezen fordítottást, 's a' midőn Adonisnak vért ébresztő tzipogó tolvaj tsókjait Melánkolikus férjeteknek szőrös örök alatt a' Döbrei Dohányfüst között szabadon vadásszátok, mulasztatok őket ennek olvassásával, mondgyátok, hogy ti néktek tettzik, 's én el-értem tzélotomat.”¹

Pár év múlva, Pesten, 1794—1795-ben látott napvilágot az első, kifejezetten nők számára kiadott folyóirat, az *Uránia*, Kármán József és Pajor Gáspár szerkesztésében. A bécsi *Magyar Hirmondónak* a szegedi Somogyi Könyvtárban található példányában meglévő 1794. június 27. számához kiadott melléklet hosszan ismerteti az *Uránia*-t és közli az „Elő-fizetést beszédő Urak” neveit. Ebből látjuk, hogy a szerkesztők milyen nagy programmal indultak, és valóban, mennyire a nők számára készítették folyóiratukat. Ezt olvassuk: „Mint esik-meg . . . , hogy az emberi Nemzet' szép Felének formálását 's hasznos gyönyörködtetését anynyira elfelejtjük? — Minden írások tsak a Férjfit, annak Oktatását vagy Mulattatását tárgyazzák . . .” Végül a záró sorok: „. . . Különösen az Asszonyi Nemre . . . lészünk legnagyobb tekintettel . . .”² A szép vállalkozás nem volt hosszú életű. Egy negyedszázad elteltével, 1821-ben, *Bitnitz* Lajos a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain feljegyzí róla: „Negyedes írás, a' szép nemnek mulattatására és képzésére . . . már a 3-dik füzetel elakadt.”³

Az *Uránia* megszűnése után 1806 ig nem ismerünk a nők számára készült folyóiratot. Ebből az évből is eddig csak bibliográfiai feljegyzések alapján tétéleztük fel, hogy volt egy *Damenzeitung* című folyóirat. Ez a feltevés most bizonyossá vált. Sikerült megtalálni az Országgyűlési Könyvtárban⁴ és az egri Főegyházmegyei Könyvtárban³ az eddig *Damenzeitung* címmel említett folyóiratot. Címe helyesen: *Zeitung für Damen*, 1809-ben a hónap és nap jelzés nélküli első számtól: *Neue Zeitung für Damen*. Megjelent Pesten, 1806. nov. 12-én, meg-

szűnt 1809-ben a 15. számmal. Ugyancsak *Bitnitz* tudósít arról, hogy a *Damenzeitung* számai „1806-tól fogva . . . Pesten már régen elenyésztek.”⁶

Valóban „elenyésztek” a *Zeitung für Damen* évfolyamai. Nyilvántartása is azért maradt fent a bibliográfiákban és az irodalomban tévesen „Damenzeitung” címmel.⁷ A könyvtárak hírlap és folyóirat állományát feltüntető, könyvvalakban megjelent katalógusok közül csak a csurgói református kollégium, a mai *Csokonai Vitéz Mihály* gimnázium periodikái között találjuk felsorolva a „Damenzeitung” társlapját, a *Zeitung für Herren und Damen*-t. Megvan a könyvtárban.⁸ Miután az említett könyvtárakon kívül Magyarország valamennyi könyvtárának periodika-állományában hiába kerestem a „Damenzeitung” illetve a *Zeitung für Damen* számait⁹ állíthatom, hogy unikum került elő.

Leyrer József, pesti könyvkereskedő, a *Zeitung für Damen* szerkesztője és kiadója, lapja hasábjain részletesen közölte a folyóiratát illető tudnivalókat. Célkitűzéseit a *Zeitung für Damen* évfolyamainak fedőlapjain magyarázza. 1806—1807-ben „Prosa und Poesie sowohl in ausgewählten gut gelungenen Original-Aufsätzen bestehend, als auch in einem Auszuge aus den besten auswärtigen Journalen und Zeitschriften, in Hinsicht für die gebildete Welt.” 1808-ban: „Ein Auszug der gelungensten Aufsätze aus den besten ausländischen Journalen und Zeitschriften.” 1809-ben „Neue Zeitung für Damen und Leser aus gebildeten Ständen.” Megtudjuk tehát, hogy *Leyrer* a külföldön megjelent periodikákból kiollózott anyagot közölte. Az Egerben őrzött, 1807-es kötet fedőlapjának verzóján *Leyrer* gondosan felsorolta azokat a külföldi periodikákat, amelyeket forrásul használt. „Aus folgenden ausländischen Journalen wird redigirt: 1. Musäum des Wundervollen und Außerordentlichen. 2. Allgemeine Modezeitung. 3. Der Freimuthige von Kotzebue und Merkel. 4. Zeitung für die elegante Welt. 5. Wielands deutscher Merkur. 6. Die französischen, englischen und italienischen Miscellen. 7. Journal des Luxus und der Moden. 8. Elysium und Tartarus, von Falk. 9. London und Paris. 10. Konstantinopel und St. Petersburg von Murhard. 11. Rußland unter Alexander dem Ersten, von Storch. 12. Komus oder der Freund des Scherzes. 13. Rochlitz, Journal für deutsche Frauen. 14. Ausländische Almanachs und Taschenbücher. 15. Der europäische Aufseher. 16. Kleine europäische Gazette. 17. Züge aus dem Leben edler Menschen. 18. Magazin schrecklicher Ereignisse. — Außer diesen werden auch zuweilen gute originelle Aufsätze und Beiträge, wenn sie entsprechend sind, von inländischen Dichtern aufgenommen.”

A felsorolt művek mind egykorú források. A szerkesztő, ha nem is magyar szerzők írásait közölte, a külföldi kortársak legjelesebbjeinek munkáiból válogatott. Talán csak a folyóirat címének megválasztásánál volt rá hatással egy korábbi, 1792-ben élt grazi periodika, címe: *Zeitung für Damen und andere Frauenzimmer*.¹⁰ Ez a folyóirat nincs a felsorolt források között.

A listába foglalt külföldi művek és periodikák felsorolása után a szerkesztő a *Zeitung für Damen* tartalmi összeállítását ismerteti. „Uebersicht der Gegenstände, die in diese Zeitung aufgenommen werden. 1. Neue Moden und Luxus-Nachrichten aus den vorzüglichsten Hauptstädten in Bezug auf weibliche und männliche Kleidung, Hauswesen, Zimmerverzierung, Equipagen u. s. w. 2. Kleine belletristische Gegenstände, die durch ästhetischen Inhalt und Form gefällig werden. 3. Nachrichten der schönen ausländischen Litteratur. 4. Ausgewählte Allegorien. 5. Theaternachrichten von inn- und ausländischen Schaubühnen. 6. Aufsätze zur Veredlung des Geschmacks. 7. Characteristik von Städten und

Ländern. 8. Beiträge zur Sittengeschichte aller Nationen. 9. Notizen und Entdeckungen in Wissenschaften. 10. Biographien und Lebensabrisse bekannter Personen. 11. Modeberichte aus London, Paris, Wien. NB. Es soll alle Monate ein sehr schönes illuminirtes Modekupfer, vom Ende Januar 1807 an, im nämlichen Formate der Damenzeitung, gegen billigen Preis geliefert werden, welches man auch ganz füglich als eine Sammlung von Modekupfern wird betrachten können. 12. Aphorismen, Anekdoten, Epigrammen, Bemerkungen usw. 13. Kleine niedliche Sinngedichte. 14. Kurze geschmackvolle Erzählungen. 15. Neue gefällige Lieder und Gedichte, zuweilen ein Musikblatt. 16. Lehrreiche Gegenstände aus den Reichen der Natur. 17. Abwechselnde Aufsätze vermischten Inhalts." A kötetekben minden félév után tartalomjegyzéket találunk.

Leyrer nem közölt politikai híreket — mint látjuk. Szépirodalmi műveket emelt át lapjába, mert ezek számára nincs időhözköttőség. 1807. november 18-án közölte ezt a véleményét: „In dem Lande, wo Journale gedeihen, ist die Literatur im Flore. Der Gelehrte sucht darin Nahrung, der Ungelehrte Unterhaltung, aus diesem Gesichtspunkte und um diesen Zweck zu erreichen, entstand diese Zeitung. . . Aus diese Ursache könnte diese Zeitung füglich genannt werden: Auszug aus allen europäischen nicht politischen Zeitschriften und Journalen. . .” Megjelent hetenként kétszer.

Leyrer elvétve közölt magyarországi híreket is, különösen a Theater-Nachrichten című rovatban. Csak 1809-ben változik meg az egyes számok terjedelme és tartalma. Az eddigi nyolc lap helyett négy lapra csökkent a terjedelme. Tartalma nem rovatokra tagolódik, hanem nagyrészt folytatásos cikkek közlése. Ilyen folytatásokban közölt cikkek: „Der Schiffskapitän Ali; Paul der Erste, russischer Kaiser als Grossmeister des Malteserordens; Zur Geschichte des Brückenbaues; Die Cerealien oder Brodfrüchte unter den Völkern,” stb.

Úgy látszik, hogy *Leyrernek* sikere volt, mert érdemesnek tartotta, hogy társlapot is adjon ki. Ezzel a férfiaknak is akart kedveskedni. Társlapjának címe: *Zeitung für Herren und Damen*. Megjelent 1807. február 28-án és megszűnt 1807. július 25-én.¹¹ Itt is a főlap szerkesztési elvei érvényesültek. Nem derül ki a folyóirat hasábjairól, hogy miért szűnt meg már a 22. számmal. Különös, hogy a négy évfolyamú perodikán sehol sincs feltüntetve, hogy hol és melyik nyomdában készült.

A főlap és társlap szerzői közül megemlítenénk néhányat; *Goethe*, Johann Wolfgang; *Schlegel*, Karl Wilhelm Friedrich; *Kotzebue*, August Friedrich; *Lafontaine*, August Heinrich Julius; *Kind*, Johann Friedrich; és még mások. Mintegy ötven szerző neve ismétlődik az évek folyamán. A folyóiratszámok tartalma változatos. *Leyrer* közli az irodalmi- zenei élet eseményeit is, pl. „Lessing in Rom; Mozart in England.” Útleírásai pl. „Napoleon auf seiner Durchreise durch Brienne; Beschreibung von Jerusalem von Chateaubriand.” Tanulmányok közül pl. „Ueber das goldene Zeitalter der deutschen Sprache, vom Professor Pölitze in Wittenberg.”

A *Zeitung für Damen*-nek nagyon jelentős melléklete, esetleg társlapja, címe, *Musik-Blatt*. *Leyrer* szólt róla folyóirata tartalmi ismertetésénél, „. . . zuweilen ein Musikblatt.” *Leyrer* nyilván külföldi zenei lapok mintájára adta ki. Megjelent 1807. augusztus 5-én, megszűnt 1808. február 10-én, a negyedik számmal. A *Musik-Blatt* sajnos nem található, de a főlap bizonyítja megjelenését, tudomást kell vennünk róla. A *Zeitung für Damen* 1807. augusztus 5-én hirdette: „Dem heutigen

Stücke liegt das erste Musik-blatt gratis für die P. T. Pränumerirten dieser Zeitung; ein zweites ist bereits fertig, und folgt in 14 Tagen. Es ist dies ein geringer Beweis des Bestrebens, wie sehr sich, und ohne Eigennutz, der Redakteur seinen resp. Lesern verpflichten will." Az 1807. szeptember 2-án megjelent számban olvassuk: „Diesem Stücke liegt das zweite Musik-Blatt bei." Azonos szövegű a hirdetés 1808. január 2-án és február 10-én: „Diesem Stücke liegt ein Musik-blatt ein."

Feltételezhető, hogy ez a *Musik-Blatt* megjelent már csak azért is, mert *Leyrer* volt a legelső pesti „hangjegykereskedő". A *Zenei Lexikon* jegyezte fel, hogy „1800—1806. volt a pesti Híd utcában üzlete. Miután a könyvkereskedők is árusítottak hangjegyeket — mint *Leyrer* mellékesen könyveket — a XIX. század kezdetének háborús évei alatt tönkrement és csődbejutott."¹² Míg itt *Leyrer* zenei érdeklődéséről ilyen bizonyos adatokat kapunk, *Színnyei* életrajzi lexikona nem ismeri *Leyrer* szerkesztői tevékenységét sem. Nem tudja születése évét, csak hogy 1850-ben halt meg Pesten, és nevét 1846-ban *Lantosyra* változtatta. A *Zenei lexikon* bizonyító életrajzi adataival meg kell elégednünk, akkor is, ha nem tud a *Musik-Blatt*-ról.

A *Zeitung für Damen* másik mellékletéről az 1807. augusztus 5. szám tudósított: „Stickmuster, gefällige Ansichten in Kupfer, und endlich die lange ersehnten Modeblätter sollen nach und nach die Reihe kommen, um dies Journal so interessant als möglich zu machen. Es werden von nun an also nicht nur schriftliche Beiträge mit Dank angenommen, sondern auch treffende Zeichnungen, Stickmuster und vaterländische Prospekte; auch nöthigen Falls gegen Vergütung.

A *Zeitung für Damen* 1808. február 10-én közölt hirdetéséből nem derül ki világosan, hogy divatkép-sorozatot, vagy divat-újságot akart kiadni: „Korrespondenz Nachrichten aus der neusten Moden-Zeitung. Diese Moden-Zeitung mit allen illuminirten Moden-Kupfern kann in der Verlagshandlung der Damen-Zeitung in Pest das ganze Jahr hindurch eingesehen, oder bestellt werden; die jährliche Bestellung darauf kostet 21 Gulden; indessen da es für viele Liebhaberinnen zu kostspielig fällt, so wird das interessante daraus immer in diese Zeitung aufgenommen." Bár tudjuk, hogy a főlaptól függetlenül, csak divatképek sorozatára is lehetett előfizetni, talán inkább folyóiratot vélhetünk a hirdetés alapján. Sajnos a *Moden-Zeitung* sem található. Semmit sem tudunk az ugyanitt hirdetett vidám könyvről sem: „So wird auch zu der Ausgabe des Buches zum Todtlichen das ganz neue Museum des Witzes und der Laune benützt."

Egyetlen melléklet maradt ránk. A *Zeitung für Damen* 1808. április 27. számához kötve találjuk, az Országgyűlési Könyvtár állományában, címe: „Apollo Saal in Wien." Rajzoló illetve metsző neve nincs feltüntetve. *Leyrer* magyarázatot fűzött a rajzhoz: „Skizze des Apollo-Saals. Um unsern Lesern eine anschauliche Idee von diesem Saale zu geben, theilen wir hier einen Grundriss davon mit. Wenn es etwa auffallen wollte, dass man ein weitläufigen Lokal, das ausvielen Gemächern, Sälen und Sängen besteht, nur Einen Saal heisst, dem wissen wir darüber keinen Bescheid zu geben, als dass es ja mehr der Fall ist dass man ein Ding sieht bei seinem rechten Namen nennt."

Végül a *Zeitung für Damen* árára vonatkozó adatok: „Den Bewohnern von Ofen und Pest gilt der Betrag jährlich 8 Gulden, halbjährig 4 Gulden und die Stücke werden alle Mittwoch in's Haus gesendet. Man wendet sich mit dem Pränumerations-Erlag entweder an den Unterzeichneten, oder an die K. K.

Post-Zeitungs Expeditionsämter in Wien, Ofen, Pest, Prag, Pressburg, Grätz, Linz, Lemberg, wie auch an alle K. K. Postämter des gesammten österreichischen Kaiserstaates."

A „Damenzeitung“ felkutatásának eredménye a folyóirat helyes címének megállapítása, tehát: *Zeitung für Damen*. Számba vehetjük ennek a főlapnak eddig teljesen ismeretlen most előkerült melléklapját, címe: *Zeitung für Herren und Damen*. Igen érdekesek a *Musik-Blatt* című mellékletre esetleg társlapra vonatkozó adatok. Lappang még a másik társlap, esetleg melléklet, a *Moden-Zeitung* is.

Jegyzetek

1. Melléklet az *Ephemerides Politico-Litterariae* 1791. december 16. számához, amelyet *Leyrer* azonban nem is ide szánt. Mint írta: "...damals in der Ofner Zeitung nicht Platz fand..." A hatlappos melléklet csak az Egerben őrzött példányban található. Jelzete: Vv VIII. 123. sz.
2. Jelzete: F 161. sz.
3. Az újságlevelek és tudományos folyóírások eredetéről. 12. sz., 66. p.
4. 1806. I. évf., nov. 19. (2. sz.) — 1807. dec. 30. = 2—60. sz., 1808. jan. 6. — 1808. jun. 29. = 1—26. sz., 1809. (d. n.) = 1—15. sz. Jelzete: A4/2241. sz.
5. 1806. nov. 12—1807. dec. 30. = 1—19, 21—22, 24—60. sz. Jelzete: B. IV. 104. sz.
6. u. o. 68. p.
7. *Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada (1705—1805)*. Bp. 1941., 57. p.; —: *Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban*. Bp. 1947., 9. p.; *Nagydiósi Gézőné: Magyarországi női lapok a XIX. század végéig*. = *OSzK Évkönyv*. 1957., 193—229. p.
8. *A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium Könyvtárának katalógusa*. Bp. 1939. II. rész, 822. p.
9. A magyar nemzeti sajtóbibliográfia lelőhelynyilvántartással készülő kézikönyvének anyaggyűjtése kapcsán.
10. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának tulajdona. Jelzete: A. 1239. sz.
11. 1807. febr. 28—1807. jul. 25. = 1—22. sz. Ez a folyóirat csak Egerben található.
12. Szerk. *Szabolcsi Bence és Tóth Aladár*. Bp. 1931. II. k. 30. p.

Die erste ungarländische Damenzeitschrift in deutscher Sprache

M. BUSA

Der Artikel berichtet über die älteste ungarländische, für die weibliche Leserschaft bestimmte, in deutscher Sprache veröffentlichte Zeitschrift, deren Exemplare bisher unbekannt waren. Sie führte den Titel *Zeitung für Damen*, erschien zweimal wöchentlich in Pest vom 12. November 1806 an und erlosch mit der undatierten 9. Nummer des Jahrgangs 1809. In Bibliographien wurde sie bisher unter dem Titel „Damenzeitung“ verzeichnet. Ihr ebenfalls erst jetzt zum Vorschein gekommenes Beiblatt, die *Zeitung für Herren und Damen*, erschien vom 28. Februar bis zum 25. Juli 1807. Der Redakteur, Herausgeber und Drucker Josef *Leyrer* stellte die einzelnen Nummern aus Beiträgen zusammen, die in ausländischen Zeitschriften erschienen waren.